

Agata Rozumko

Uniwersytet w Białymstoku

Wielokulturowość w przysłowiach polskich i angielskich. Aspekty glottodydaktyczne

SUMMARY The aim of the present paper is to demonstrate the usefulness of proverbs in developing intercultural competence in Polish students learning English as a second language. Proverbs can be used to illustrate some differences between Polish culture and “Anglo” culture, i.e., the elements of culture shared by such Anglophone countries as the UK, Ireland, the USA, and Australia. For example, English proverbs illustrate the Anglo respect for facts (Facts are facts, Facts are stubborn things) and figures (Figures don't lie), whereas Polish proverbs illustrate the traditional Polish hospitality (*Gość w dom, Bóg w dom* 'A guest in your house is like God in your house', *Gościowi należy się pierwsze miejsce* 'Guests deserve the best seats'). Some English proverbs reflecting Anglo values are beginning to be used in Polish (e.g. Figures don't lie, Facts are stubborn things), which is one of the symptoms of the influence of Anglo-American culture on Polish culture. Regional proverbs found in different English-speaking countries may serve as a good source of information about the worldview and social attitudes of the people who use them. New England proverbs, for instance, illustrate traditional Puritan values, such as taciturnity (Talk less and say more), perseverance and hard work (If you want to get to the top of the hill, you must go up it). Proverbs may also serve as a starting point for a discussion of stereotypes and racial prejudices (The only good Indian is a dead Indian, Two Blacks will never make a White).

Przysłowia są bogatym źródłem informacji na temat kultury, systemów wartości oraz poglądów poszczególnych społeczności. W ujęciu historycznym, badania nad formą, znaczeniem i sposobem użycia przysłów przynoszą cenne informacje dotyczące ewolucji sposobu myślenia ludzi, zmian społecznych i gospodarczych, których doświadczają użytkownicy języka. Stanowią one ważny element prac językoznawczych w ramach koncepcji językowego obrazu świata (JOS), czyli zespołu sądów o świecie utrwalonych m.in. w słownictwie, frazeologii i gramatyce języka¹. Porównanie przysłów używanych w różnych językach dostarcza informacji na temat różnic i podobieństw w potocznym sposobie myślenia, wartościowania, a także histo-

¹ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 76-77.

rycznych i społecznych uwarunkowaniach sposobów postrzegania świata. Istnieje oczywiście wiele przysłów wyrażających uniwersalne wartości i doświadczenia ludzkie, które mają odpowiedniki w różnych językach. Wiele z nich pochodzi z tego samego źródła, tj. starożytnej greki i łaciny oraz PISMA ŚWIĘTEGO, inne powstały w poszczególnych językach niezależnie od siebie, a jeszcze inne zostały zapożyczone z innych języków na przestrzeni wieków. Istnieje jednak także wiele przysłów zakorzenionych w polskiej kulturze, podobnie jak tych charakterystycznych dla kultury anglosaskiej. Ponadto, poszczególne kraje anglojęzyczne wykształciły wiele własnych regionalnych przysłów. W tym artykule przyjrzymy się przysłowiom odzwierciedlającym różnice kulturowe pomiędzy Polską a krajami anglojęzycznymi pod kątem ich przydatności w kształtowaniu kompetencji interkulturowej studentów uczących się języka angielskiego w ramach lektoratu w szkołach wyższych.

1. Przysłowia w kształtowaniu kompetencji interkulturowej studentów

Przysłowia są stałym elementem kursu języka obcego. Każda osoba, która chce nauczyć się języka obcego w stopniu zapewniającym swobodną komunikację, powinna opanować tzw. minimum paremiologiczne, czyli poznać przysłowia najczęściej używane w codziennych rozmowach pomiędzy rodzimymi użytkownikami języka, w artykułach prasowych i programach telewizyjnych. Przysłowia są także wykorzystywane w ćwiczeniach językowych, gdyż pozwalają na utrwalenie słownictwa i konstrukcji gramatycznych w zdaniach, które łatwo zapamiętać. Wydaje się, że istniejące podręczniki do nauki języków obcych dobrze wykorzystują przysłowia do rozwijania kompetencji językowej uczniów, nie doceniając jednak ich potencjału w rozwijaniu kompetencji interkulturowej. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Aleksandrowicz-Pędich, na lekcjach języków obcych, a zwłaszcza na lekcjach języka angielskiego, trening międzykulturowy jest prawie nieobecny. Jak zauważa autorka, brakuje tu „zarówno istotnych tematów międzykulturowych, jak i technik nauczania, wprowadzających analizę porównawczą, budujących refleksję nad kulturą obcą i rodzimą, rozwijających umiejętność obserwacji, niewartościującego stosunku do innej kultury, empatii i odpowiednich strategii behawioralnych”². Brak treningu między-

² L. Aleksandrowicz-Pędich. *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*, Białystok 2005, s. 85.

kulturowego na lekcjach języków obcych wynika często z niewystarczającego przygotowania nauczycieli w tym zakresie oraz braku odpowiednich podręczników. Podobnie jest w wypadku wykorzystania przysłów w procesie kształtowania kompetencji interkulturowej. Nauczyciele często nie zdają sobie sprawy z tego, że przysłowia są bogatym źródłem treści międzykulturowych, lub nie wiedzą, jak do nich dotrzeć. Wyszukanie odpowiednich przykładów w zbiorach przysłów jest często trudne, gdyż grupują one przysłowia według słów kluczowych lub w porządku alfabetycznym. W rezultacie, żeby znaleźć odpowiednie przysłowie, trzeba wiedzieć dokładnie, czego się szuka, co nie zawsze ma miejsce. Ten brak wiedzy potwierdzają moje doświadczenia zebrane podczas zajęć dotyczących form folkloru werbalnego, a więc m.in. przysłów, prowadzonych na studiach magisterskich uzupełniających w zakresie filologii angielskiej na Uniwersytecie w Białymstoku, których uczestnikami są w większości praktykujący nauczyciele.

Innym problemem jest sposób wykorzystania przysłów na lekcjach języka angielskiego, choć, jak pokazują moje doświadczenia w pracy ze studentami filologii angielskiej, ten problem jest znacznie mniejszy niż brak odpowiedniej wiedzy, gdyż studenci anglistyki posiadają zwykle dobre przygotowanie pedagogiczne i, kiedy uświadomią sobie możliwości wynikające z użycia przysłów, mają wiele ciekawych pomysłów ich wykorzystania. Jak słusznie zauważa Aleksandrowicz-Pędich, „materiał kulturowy zawarty w podręczniku wymaga od nauczyciela wnikliwego potraktowania i zastosowania na lekcji z odpowiednim komentarzem i uzupełnieniem”³. Przysłowia o treściach kulturowych mogą być właśnie takim uzupełnieniem, stosowanym przy okazji czytania tekstów o tematyce kulturowej, tekstów literackich lub podczas przeprowadzania ćwiczeń językowych. Nauczyciel może także używać przysłów na lekcjach języka angielskiego podobnie jak używa ich w języku ojczystym, tj. w formie podsumowania różnorodnych zjawisk społecznych i kulturowych, występujących w Polsce lub krajach anglojęzycznych. W obydwu wymienionych wypadkach trening interkulturowy ma formę ukrytą, występuje niejako „przy okazji” i jest zintegrowany z zajęciami rozwijającymi sprawności językowe. Trening interkulturowy z wykorzystaniem przysłów może też mieć formę otwartą. Można bezpośrednio wskazać na przysłowia jako źródło treści o tematyce interkulturowej oraz zachęcać studentów do poszukiwania takich treści w wybranych przysłowiach i przedyskutować je ze studentami. Zestawianie przysłów angielskich z polskimi lub przedstawianie przysłów specyficznych dla danego obszaru kulturowego

³ Ibidem, s. 45.

zapewnia także ważny w treningu interkulturowym element refleksji nad kulturą rodzimą. Celem poniższego opracowania jest ukazanie bogactwa treści międzykulturowych zawartych w przysłowia, wskazanie przysłów, które można wykorzystać na lekcjach języka angielskiego oraz zaproponowanie sposobów ich wykorzystania.

2. Kluczowe pojęcia kultury „Anglo” i kultury polskiej w przysłowia

Przysłowia mogą stanowić materiał pomocniczy do zilustrowania zasadniczych różnic kulturowych pomiędzy Polską a krajami anglojęzycznymi, wynikających z różnych doświadczeń historycznych i kulturowych Polaków i Anglosasów. Różnice te mają wymiar praktyczny, gdyż ujawniają się w innych sposobach wyrażania opinii i emocji w języku polskim i angielskim. Jak dowiodła w wielu swoich publikacjach Wierzbicka, kraje angielskiego obszaru językowego, różniąc się między sobą pod wieloma względami, wykazują także wiele wspólnych cech, odzwierciedlających specyficzność kultury „Anglo”⁴. Kluczowe elementy tej kultury ukształtowały się w XVIII wieku pod wpływem popularnych wtedy prac empirystów angielskich, takich jak Locke, podkreślających niedoskonałość wiedzy ludzkiej oraz wagę doświadczenia i danych empirycznych w zdobywaniu wiedzy i formułowaniu poglądów. Ten stosunek do wiedzy widać dobrze w angielskich przysłowia, np.:

- *Facts are facts* (fakty to fakty)
- *Facts are stubborn things* (fakty są uparte)
- *Facts speak louder than opinions* (fakty przemawiają głośniejsz niż opinie)
- *Facts don't lie* (fakty nie kłamią)
- *Figures don't lie* (liczby nie kłamią)⁵.

Wśród tradycyjnych polskich przysłów, zebranych w wydanej w latach 1969-1978 *NOWEJ KSIĘDZE PRZYSŁÓW I WYRAŻEŃ PRZYSŁOWIOWYCH POLSKICH* pod redakcją Krzyżanowskiego, nie ma żadnego przysłowia ze słowem fakty, ani liczby. Jest tylko jedno ze słowem cyfry: *Za cyfrę nie stoi*, czyli jest bez żadnej wartości. Jeśli przyjrzymy się bliżej współczesnej polszczyźnie,

⁴ A. Wierzbicka, *English: Meaning and Culture*, Oxford 2006, s. 5-7.

⁵ *The Oxford Dictionary of Proverbs*, J. Speake (red.), Oxford 2004; *A Dictionary of American Proverbs*, [w:] W. Mieder et al. (red.), New York – Oxford 1992; *Modern Proverbs and Proverbial Sayings*, B. J. Whiting (red.), Cambridge – London 1989.

zauważymy co prawda, że niektóre z tych angielskich przysłów, np. *Liczyby nie kłamią*, funkcjonują obecnie w języku polskim, wydaje się jednak, że wpływ ten jest jeszcze zbyt krótkotrwały, by znacząco zmienić zwyczaje językowe i kulturowe Polaków. Tradycyjne przysłowia polskie kładą większy nacisk na uczucia i emocje, co stanowi kontynuację ideałów niezwykle wpływowego w Polsce baroku oraz częściowo nawiązującego doń romantyzmu. Widać to dobrze w takich przysłowiach jak *Gdzie serce każe, tam rozum iść musi*, czy Mickiewiczowskim *Miej serce i patrzaj w serce*. Przysłowia te można przywołać podczas prezentowania anglosaskiego stylu wyrażania opinii, który kładzie nacisk na ostrożność w ferowaniu wyroków i konieczność posługiwania się empirycznie sprawdzalnymi danymi. Polacy mają tendencję do wyrażania poglądów w sposób bardziej bezpośredni i emocjonalny, co jest często mylnie interpretowane przez Anglików i Amerykanów jako brak uprzejmości lub nieuzasadniona pewność siebie. Kontrast pomiędzy Polakami a Anglosasami w sposobie wyrażania opinii widać także, gdy porównamy angielskie przysłowie *If you can't say something nice, don't say anything*⁶ (jeśli nie możesz powiedzieć nic miłego, to nic nie mów) z polskim *Lepiej, że o kimś źle mówią, niż żeby wcale nie mówili*, co sugeruje zupełnie odmienny stosunek do bycia miłym w kulturze polskiej i anglosaskiej. Tego typu różnice można uwypuklić za pomocą przysłów, co znacznie ułatwia studentom ich zapamiętanie. Przywołanie przysłowia *If you can't say something nice, don't say anything* może okazać się szczególnie przydatne podczas zajęć dotyczących strategii uprzejmości. Przekazywanie pozytywnych komentarzy jest ważnym elementem codziennych kontaktów międzyludzkich w krajach angielskiego obszaru językowego, a kilkakrotne nawiązanie do tego przysłowia ułatwi studentom zapamiętanie anglosaskich zwyczajów językowych z nim związanych. Przysłowie to może być także przypomniane w formie krytycznego komentarza, jeśli studenci podczas kolejnych zajęć nie przestrzegają wspomnianych tu zasad kulturowych.

Poza większą niż w kulturze anglosaskiej tolerancją dla zachowań emocjonalnych, inną cechą tradycyjnie przypisywaną Polakom jest gościnność, co także widać w przysłowiach, na przykład:

- *Gość w dom, Bóg w dom,*
- *Zastaw się, a postaw się,*
- *Polska cnota każdemu otworzyć wrota*⁷.

⁶ *A Dictionary of American Proverbs...*, op. cit.

⁷ Wszystkie przysłowia polskie cytowane są w tym artykule za *Nową księgą przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I-IV, J. Krzyżanowski (red.), Warszawa, 1969-1978.

Przysłowia o podobnym brzmieniu nie występują w anglojęzycznych zbiorach przysłów. Możemy w nich jednak znaleźć przysłowie o typowym dla kultury anglosaskiej demokratycznym wydziwisku *Show no preference among your guests*⁸ (wszystkich swoich gości traktuj jednakowo). W obu językach znajdujemy także wiele paremii dotyczących gości, które mają zdecydowanie negatywne zabarwienie, na przykład łacińskie przysłowie przetłumaczone na oba języki, które funkcjonuje także w wielu innych językach⁹: *Gość i ryba trzeciego dnia cuchnie* (*Fish and guests smell after three days*), oraz polskie:

- *Rad gościowi jak wszawemu kozuchowi,*
- *Gość częsty, groch gęsty, sól gruba – gospodarza zguba,*
- *Gość nie w porę gorszy od Tatarzyna,*

i angielskie:

- *A constant guest is never welcome* (częsty gość nigdy nie jest mile widziany)
- *The unbidden guest is always a pest* (nieproszony gość zawsze jest utrapieniem)¹⁰.

Porównanie przysłów angielskich i polskich na temat gości może być uzupełnieniem lekcji dotyczącej anglosaskich zwyczajów związanych z wizytami u bliższych i dalszych znajomych. Można tu także wykorzystać przysłowie *Welcome the coming, speed the parting* (powitaj przychodzących, pospiesz wychodzących), które kontrastuje z polskim zwyczajem namawiania gości do pozostania dłużej. Zestawienie anglosaskich zwyczajów z polskimi stanowi niezwykle pożądany element treningu międzykulturowego, gdyż uświadamia studentom, że to, co w ich kulturze wydaje się oczywiste, dla przedstawicieli innych kultur może być zupełnie niezrozumiałe.

3. Przysłowia regionalne

Regionalne przysłowia są często lokalnymi wariantami tradycyjnych przysłów, ilustrującymi lokalny koloryt i specyficzne warunki, w których ukształtowały się poszczególne kraje. Teksty przedstawiające elementy historii, geografii i kultury krajów anglojęzycznych są stałym elementem pod-

⁸ *A Dictionary of American...*, op. cit.

⁹ D. Crystal, *As They Say in Zanzibar*, London 2006.

¹⁰ *A Dictionary of American...*, op. cit.

ręczników do nauki języka angielskiego, a porównanie przysłów z różnych krajów może stanowić uzupełnienie pracy nad tekstem o ich historii i kulturze. Może także być początkiem dyskusji dotyczącej stereotypów związanych z mieszkańcami tych krajów. Można tu wykorzystać ćwiczenia typu *matching*, polegające na dopasowywaniu poszczególnych przysłów do nazw krajów na podstawie zawartych w nich nazw własnych czy nawiązań do kultury, lub przygotować ćwiczenia, w których studenci uzupełniają luki w tekście słowami kluczowymi dla kultury danego kraju. Przysłowia regionalne, które stosunkowo łatwo jest znaleźć w Internecie, mogą także stać się tematem projektów realizowanych przez uczniów lub studentów. Samodzielne wyszukiwanie przysłów i powiedzeń regionalnych w Internecie i przedstawianie ich w formie projektów może okazać się skuteczniejsze w kształtowaniu kompetencji interkulturowej studentów niż wykonywanie ćwiczeń przygotowanych przez lektora, gdyż tego typu aktywność wymaga większego zaangażowania, pozwala na nawiązanie do własnych doświadczeń, zwiększa świadomość studentów oraz ich autonomię. W tym artykule przyjrzymy się kilku przysłowiom szkockim, irlandzkim, australijskim i amerykańskim, które mogą być wykorzystane w „międzykulturowej dyskusji”.

3.1. Przysłowia szkockie i irlandzkie

Stereotypowe cechy Szkotów to m.in. zamiłowanie do whisky i przesadna oszczędność. Wśród przysłów szkockich można znaleźć wiele takich, które mówią o piciu alkoholu, np. *They that drink langest live langest* (ten kto najdłużej pije, najdłużej żyje). Są też takie, które łączą skłonność do nadużywania alkoholu z oszczędnością, np. *Drink little, that ye may drink long* (pij mało, żebyś mógł pić długo). Szkockie przysłowia ilustrują także przekonanie, że wartości duchowe są ważniejsze niż wartości materialne. *We are bound to be honest but not to be rich* (naszym przeznaczeniem jest być uczciwymi a nie bogatymi) *The rank is but the guinea stamp; the man's the gowd* (status się nie liczy, ważny jest charakter człowieka)¹¹.

Podobnie brzmiące przysłowia znajdziemy także w zbiorach przysłów irlandzkich, na przykład te dotyczące whisky: *What butter and whiskey will not cure, there's no cure for* (czego nie wyleczy masło i whisky, tego nie da się wyleczyć) czy *The end of drinking is more thirst* (picie kończy się jeszcze większym pragnieniem). Irlandczyków porównuje się czasami do Polaków ze względu na skłonność do nadużywania alkoholu, emocjonalny stosunek do życia i zapalczliwość. Te cechy widać także w przysłowiaach irlandzkich:

¹¹ *Scottish Proverbs*, Hippocrene Books, New York 1998.

An Irishman is never at peace except when he's fighting (Irlandczyk ma pokój w sercu tylko wtedy, kiedy walczy), *An Irishman carries his heart in his hand* (Irlandczyk niesie swoje serce na dłoni). Lokalny folklor jest także obecny w przysłowiaach irlandzkich, np. kobza: *As lazy as a piper's luidin* (leniwy jak mały palec kobziarza)¹². Prezentując studentom tego typu przykłady, można ich zachęcić do szukania polskich odpowiedników wymienionych przysłów oraz do refleksji nad ich historycznymi i kulturowymi uwarunkowaniami.

3.3. Przysłowia australijskie

Australijczycy, których przodkowie byli zesłanymi skazańcami i wśród których przez wiele lat większość stanowili mężczyźni, znani są z zamiłowania do niezbyt wyszukanego języka i nazywania rzeczy po imieniu, co widać w australijskim wariacie angielskiego przysłowia *Call spade a spade*, który jest swoistym antyprzysłowiem i brzmi *Why call a spade a spade, when you can call it a bloody shovel* (dlaczego nazywać szpadel szpadlem, jeśli można go nazwać cholerną łopatą). Przedstawiając studentom to przysłowie, można nawiązać do przywołanego wcześniej przysłowia angielskiego *If you can't say something nice, don't say anything* (jeśli nie możesz powiedzieć nic miłego, to nic nie mów) i zachęcić studentów do refleksji i dyskusji nad różnicami pomiędzy kulturą australijską i anglo-amerykańską.

Australijskie powiedzenia często mają formę porównań. Wiele z nich zawiera słowo *bandicoot*, które jest nazwą niewielkiego torbacza australijskiego, będącego, prawdopodobnie ze względu na swój niepozorny wygląd, symbolem smutku i opuszczenia, np. *alone like a bandicoot on a burnt ridge*, czy *as miserable as a bandicoot*. *Bandicoot* występuje też w powiedzeniu *bandy as a bandicoot* (koślawy jak *bandicoot*)¹³. Zwierzęta te nie mają pałkowatych nóg, ale słowo *bandy* brzmi podobnie do słowa *bandicoot* i dlatego powiedzenie się przyjęło. Przysłowia tego typu stanowią doskonały punkt wyjścia do przedstawienia słownictwa związanego z lokalną fauną i florą, zwłaszcza jeśli towarzyszą im fotografie lub rysunki omawianych zwierząt i roślin. Przy ich omawianiu można także nawiązać do skojarzeń i stereotypowego widzenia poszczególnych zwierząt w różnych kulturach.

Australijskie powiedzenia zawierają także odniesienia do legendarnego buszmena *Neda Kelly*, np. *As game as Ned Kelly* (odważny jak *Ned Kelly*) i można je wykorzystać do dyskusji na temat bohaterów ludowych, takich jak tatrzański *Janosik* czy szkocki *Rob Roy*. Innym elementem pojawiają-

¹² *Proverbs and Sayings of Ireland*, S. Gaffney, S. Cashman (red.), Dublin 2003.

¹³ <http://www.macquariedictionary.com.au> [Data wejścia: 20.05.2007].

cym się w australijskich powiedzeniach jest krykiet, który jest popularną dyscypliną sportu w tym kraju. Aluzję do tego sportu możemy znaleźć np. w humorystycznej wersji przysłowia *The pen is mightier than the sword*, które w australijskiej wersji brzmi *The cricket bat is mightier than the pen and the sword combined* (kij do krykieta jest potężniejszy niż pióro i miecz razem wzięte)¹⁴. Przysłowia tego typu można przedstawić studentom w ramach pracy nad tekstem o kulturze Australii i australijskim stylu życia.

3.4. Przysłowia amerykańskie

Przysłowia amerykańskie podkreślają konieczność współdziałania dla dobra kraju: *America is a tune. It must be sung together* (Ameryka jest jak piosenka, trzeba ją śpiewać razem) i wierności krajowi: *Never sell America short* (nie sprzedawaj Ameryki tanio). Zestawienie ich z polskim *Gdzie dwóch Polaków, tam trzy partie* oraz *Musi na Rusi, a w Polsce jak kto chce* może stanowić nawiązanie do dyskusji na temat form życia społecznego i patriotyzmu w Polsce i Stanach Zjednoczonych.

Przysłowia przedstawiają też Stany Zjednoczone jako kraj wielkich możliwości: *It is a striking coincidence that the word American ends in can* (to zadziwiający zbieg okoliczności, że słowo American kończy się na can, czyli „móc”), *Can't is un-American* (nie mogę brzmi nie po amerykańsku). Podkreślają też wagę jednostki i samodzielności: *Paddle your own canoe* (sam kieruj swoim własnym kajakiem). Przysłowie to można przedstawić studentom w zestawieniu z polskim powiedzeniem *Siedź w kącie, znajdą cię* i zachęcić do wymiany poglądów na temat jego aktualności i popularności w polskim społeczeństwie. Amerykańskie przysłowia podkreślają także wartość pracy *Life on the dole brings sadness to the soul* (życie na zasiłku to smutek dla duszy) i pieniędzy: *Your best friend is your dollar* (dolar jest twoim najlepszym przyjacielem), *Nothing but money is sweeter than honey* (tylko pieniądze są słodsze niż miód), *Another day, another dollar* (kolejny dzień, kolejny dolar) *There's no disgrace in poverty, but it's damned inconvenient* (być biednym to żaden wstyd, ale straszna niewygodna), czy *Money won't buy happiness, but it's nice to choose your way to be unhappy* (pieniądze szczęścia nie dają, ale dobrze jest móc wybrać własny sposób na bycie nieszczęśliwym). Amerykańska umiejętność robienia interesów została podsumowana w przysłowiu autorstwa trzydziestego prezydenta Stanów Zjednoczonych Coolidge'a (1923-1929): *The business of America is business* (interese Am-

¹⁴ www.convictcreations.com/culture/wisdom.htm [Data wejścia: 20.05.2007].

ryki są interesy)¹⁵. Wymienioną grupę przysłów można zestawić z polskimi *Praca nie zajac, nie ucieknie, Czy się stoi, czy się leży, dwa tysiące się należy*, czy dawniejszym *Bez pracy nie ma kołaczy*, zachęcając przy tym studentów do przywołania innych polskich i anglojęzycznych przysłów na temat pracy i pieniędzy oraz do refleksji nad zmianami w stosunku do pracy jako wartości w Polsce po roku 1989.

Szeroko opisane przez Miedera¹⁶ przysłowia Nowej Anglii ilustrują tradycyjne wartości purytanów, którzy osiedlili się w XVII wieku, czyli wytrwałość, sumiennosc, pracowitość, niezależność, pomysłowość i zdrowy rozsądek, np.: *If you want to get to the top of the hill, you must go up it* (jeśli chcesz dotrzeć na szczyt wzniesienia, musisz iść pod górę), *You can't keep trouble from coming, but you don't have to give it a chair to sit in* (nie możesz zapobiec problemom, ale nie musisz od razu podstawić im krzesła, żeby z tobą usiadły), *Talk less and say more* (mów mniej, a powiesz więcej). Podkreślają także rolę tradycyjnych przysłów w kształtowaniu charakteru, np. *Good proverbs make good Vermonters* (dobre przysłowia kształtują dobrych Wermontczyków). Przysłowia mówiące o przysłowiach można także wykorzystać do dyskusji na temat roli przysłów we współczesnym języku.

4. Przysłowia rasistowskie

Ze względu na obecność wielu narodowości, ras i kultur w Stanach Zjednoczonych, które nie zawsze żyły ze sobą w zgodzie, istnieją tam także obraźliwe i rasistowskie przysłowia wymierzone przeciwko różnym nacjom. O ile rozpowszechnianie ich i wykorzystanie na lekcjach angielskiego w szkole podstawowej czy gimnazjum na pewno nie jest wskazane, to w ramach lektoratu w szkołach wyższych mogą one posłużyć jako wstęp do „międzykulturowej dyskusji” lub nawiązanie do bieżących wydarzeń czy tekstów o tematyce kulturowej. Jedno z nich to *Two Blacks will never make a white*¹⁷ (dwóch Murzynów to nie to samo co jeden biały), podkreślające dobitnie brak równości pomiędzy Afro-Amerykanami i białymi mieszkańcami Ameryki Północnej. Inne rasistowskie przysłowie to *No tickee, no washee [shirtee]*. Przysłowie to ma swoje źródło w języku chińskich emigrantów w Stanach Zjednoczonych, którzy często byli właścicielami pralni.

¹⁵ *A Dictionary of American...*, op. cit.

¹⁶ W. Mieder, *Proverbs are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*, New York 1993.

¹⁷ Idem, *American Proverbs: a Study of Texts and Contexts*, Bern – New York 1989.

Nierzadko zdarzało się, że klienci zapominali dowodu wpłaty i mimo to domagali się wypranej odzieży, na co chiński właściciel pralni odpowiadał: nie ma prania bez dowodu wpłaty. Przysłowie przyjęło się w formie parodiującej obcy akcent chińskich emigrantów, tj. *tickee* zamiast *ticket* oraz *washee* zamiast *washing*, którzy w odczuciu wielu Amerykanów upraszczali końcówki większości wyrazów i wymawiali je jak [i]. Obecnie przysłowie to zyskało bardziej uniwersalny i, w konsekwencji, być może nieco mniej rasistowski charakter, i znaczy: jeśli nie zrobisz tego, co jest wymagane w danej sytuacji, nie dostaniesz tego, czego oczekujesz¹⁸. Są też przysłowia dotyczące Indian, np. *The only good Indian is a dead Indian* (dobry Indianin to martwy Indianin), *An Indian, a partridge, and a spruce tree can't be tamed* (Indianin, przepiórka i świerk nie dają się oswoić). Indianie nie pozostali dłużni białym Amerykanom i stworzyli przysłowia wymierzone przeciwko białym mieszkańcom Stanów Zjednoczonych, na przykład *The Indian scalps his enemy; the paleface skins his friends* (Indianin skalpuje swoich wrogów, „biała twarz” odziera ze skóry swoich przyjaciół). Przysłowia rasistowskie istnieją w wielu językach, także w języku polskim, co czasem warto przypomnieć studentom, oczywiście z odpowiednim komentarzem, np.:

- *Murzyn zrobił swoje, Murzyn może odejść,*
- *Darmo Murzyna myć,*
- *Pracuje jak Murzyn.*

Nawiązanie do przysłów o wydzźwięku rasistowskim może być także okazją do rozmowy na temat stereotypu Polaka w krajach anglojęzycznych i jego odzwierciedleniu w powiedzeniach i dowcipach. Wykorzystanie przysłów rasistowskich na lekcjach języka angielskiego nie powinno oczywiście służyć propagowaniu negatywnych wzorców, lecz kształtowaniu tolerancji wobec innych kultur, co jest ważnym elementem treningu międzykulturowego¹⁹.

Przedstawione przykłady pokazują, że zastosowanie przysłów w kształtowaniu kompetencji interkulturowej studentów stwarza wiele możliwości. Przysłowia mogą być uzupełnieniem lekcji dotyczącej historii, geografii i kultury krajów anglojęzycznych. Mogą także stanowić ilustrację różnic kulturowych pomiędzy Polską a krajami anglojęzycznymi. Trening interkulturowy z wykorzystaniem przysłów może mieć zarówno formę ukrytą

¹⁸ Idem, *The Politics of Proverbs: from Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, Madison 1997, s. 160.

¹⁹ H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa, 1999, s. 20.

jak i otwartą. Przysłowia można zintegrować z ćwiczeniami rozwijającymi sprawności językowe: nauczyciel może skomentować przysłowia występujące w ćwiczeniach lub przywołać przysłowie pasujące do omawianego zagadnienia. Analiza odpowiednio dobranych przysłów może także służyć wyłącznie, lub przede wszystkim, rozwijaniu kompetencji interkulturowej studentów. Ze względu na bogaty zakres tematyczny zjawisk, których dotyczą przysłowia, mogą one być elementem wielu lekcji języka obcego, zawsze jednak powinny występować w odpowiednim kontekście i nie powinny być prezentowane w nadmiarze.

BIBLIOGRAFIA

- A Dictionary of American Proverbs*, W. Mieder et al. (red.), New York – Oxford 1992.
- Aleksandrowicz-Pędich L., *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*, Białystok 2005.
- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
- Crystal D., *As They Say in Zanzibar*, London 2006.
- Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 1999.
- Mieder W., *American Proverbs: a Study of Texts and Contexts*, Bern – New York 1989.
- Mieder W., *Proverbs are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*, New York 1993.
- Mieder W., *The Politics of Proverbs: from Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, Madison 1997.
- Modern Proverbs and Proverbial Sayings*, B. J. Whiting (red.), Cambridge (Massachusetts) – London 1989.
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I-IV, J. Krzyżanowski (red.), Warszawa 1969-1978.
- Proverbs and Sayings of Ireland*, S. Gaffney, S. Cashman (red.), Dublin 2003.
- Scottish Proverbs*, Hippocrene Books, New York 1998.
- The Oxford Dictionary of Proverbs*, J. Speake (red.), Oxford 2004.
- Wierzbicka A., *English: Meaning and Culture*, Oxford 2006.

